Universitat
de les Illes Balears

REFLEXIÓ SOBRE EL MISSATGE DE LA MÚSICA REGGAETON CONTEXTUALITZAT EN ELS ADOLESCENTS D'UN INSTITUT D'ENSENYAMENT SECUNDARI D'EIVISSA

Jessica Ríos Carrera

Memòria del Treball de Fi de Màster

Màster Universitari en Formació del Professorat
(Especialitat: Orientació Educativa)
de la
UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

Curs Acadèmic: 2017-2018

Data: Juliol de 2018

Tutora: Antònia Campillo Torres

Resum:

El *reggaeton* és un estil musical instaurat als països llatins des de fa uns anys. La seua arribada al nostre país ha sigut recent, però el seu ritme, melodia i sonoritat, l'han situat als primers llocs del rànquing de gèneres musicals més escoltats. Són els i les adolescents el seu públic més valuós i rellevant, però també el més vulnerable a la seua influència.

El que ens incumbeix en aquest treball és l'anàlisi dels missatges de la música *reggaeton* i tot el que envolta a aquest estil musical: imatges, estil de vida, etc. Proposant una sèrie d'activitats de reflexió que arribin tant a professors/es com a alumnes, mitjançant arguments que permetin valorar la influència dels discursos musicals en les relacions interpersonals. I, més concretament, els lligams, comportaments, actituds, etc. que aquest gènere transmet a les dones i els homes de la societat actual.

Paraules clau:

reggaeton, adolescència, influència, sexualitat, discurs, masclisme.

Abstract:

Reggaeton is a musical style that over the course of several years has taken the musical scene in Latin countries by storm. Although its arrival in our country is quite recent, its sound, melody and rhythm have helped it to become one of the most popular musical genres on the charts. This music is particularly targeted at teenagers; they are the ones that have helped give *Reggaeton* its current status, but they are also the ones that are more vulnerable to its influence.

The aim of this work is to analyze the messages contained in the lyrics of *Reggaeton* music and everything that this musical genre carries with it: images, lifestyle…This analysis comes in the form of activities directed both at students

and teachers that trigger a more thoughtful look at these lyrics and their influence on interpersonal relationships. More specifically, the relationships, behaviours and attitudes that this musical genre promotes and how it portrays women and men in our society nowadays.

Key words:

Reggaeton, adolescence, influence, sexuality, discourse, chauvinism (or gender discrimination)

Índex:

Resum.....2

Abstract.....2

1. Introducció.....5

2. Objectius:

2.1. Objectius del TFM.....7

2.2. Objectius de l'activitat proposada.....7

3. Marc teòric.....8

4. Estat de la qüestió:

4.1. Naixement i desenvolupament del *reggaeton* o *dembow*..... 16

4.2. El discurs del *reggaeton* o *dembow*.....20

4.3. Les imatges i els vídeos del *reggaeton* o *dembow*.....22

4.4. El *reggaeton* avui: criticat i defensat.....24

5. Metodologia i resultats d'investigació.....26

6. Desenvolupament de la proposta: experiència i resultats.....35

7. Conclusions.....40

8. Bibliografia i més referències.....44

9. Annex I.....47

10. Annex II.....48

11. Annex III.....50

12. Annex IV 52

13. Annex V.....56

1. Introducció:

«Estoy enamorado de *cuatro babys*,
Siempre me dan lo que quiero
Chingan cuando yo les digo.
Ninguna me pone pero
Dos son casadas
Hay una soltera
La otra medio psycho
Y si no la llamo se desespera.

La primera se desespera
Se encojona si se lo hecho afuera
La segunda tiene la funda
Y me paga pa' que se lo hunda
La tercera me quita el estrés
Polvos corridos siempre echamos tres
A la cuenta de una le bajo la luna
Pero ella quiere con Maluma y conmigo a la vez»

Santos, N., Maluma, Rohena, B.A., Hernández, J. (2016)

El text que dalt es mostra pertany a un estrat de la cançó «Cuatro babys» (sic[1].) de Maluma, el qual s'ha convertit en pocs anys en un dels majors exponents de la música *dembow* o *reggaeton*, situant les seues composicions a les primeres posicions en les llistes de reproducció de xarxes socials i emissores de tot el món.

Si el lector para atenció a la lletra de la cançó mostrada anteriorment, podrà

[1] *Sic Eram Escriptum.*

observar i reflexionar sobre el tipus de discurs que el *reggaeton* sol utilitzar. En aquest cas, podem destacar la desvirtuació i denigració que se li dóna a les relacions sexuals i/o afectives i l'escàs poder de decisió que té la dona sobre elles. En general, el lloc que ocupa la dona al *reggaeton* és secundari respecte de l'home, destacant, quasi exclusivament, per tenir un paper passiu on «el que han de fer» és satisfer a la seua parella (sempre masculina) i deixar-se regalar pels seus encants, diners, propietats, joies, etc.
Des d'aquest punt de partida, el que s'ha investigat en aquest treball ha sigut les opinions, influències i implicacions que aquest tipus de discurs musical pot tenir sobre l'estil de vida dels seus oients i principalment, en els i les adolescents estudiants d'un Institut d'Educació Secundària d'Eivissa.

L'interès personal per fer aquesta investigació i desenvolupar una proposta d'aplicació educativa, ha estat motivada per un fet ben simple: un bon dia vaig escoltar de forma activa la lletra d'una cançó de *reggaeton*. La qual, en poc de temps va convertir-se en un èxit i va ser escoltada i cantada per milers de persones arreu del món. I així, una darrere d'altra, les composicions han mantingut el mateix discurs (o inclús hi han empitjorat), versant i fent apologia sobre del masclisme, la misogínia, la humiliació i violència cap a les dones, la submissió vers els homes, etc. Però, no només recau sobre les dones el seu discurs, sinó que també els homes es veuen afectats, descrivint-los com a ansiosos sexuals, festius, consumidors de drogues i alcohol, extravagants i entusiastes del luxe, els diners, l'ostentositat, etc. En definitiva, un cúmul de trets personals mancants de valors morals i ètics que van en contra del que, des de fa molts anys, es lluita per conquerir a tot el món: la igualtat de gèneres i sexes, fonamentat en el respecte i l'amor al proïsme.

2. Objectius.

2.1. Objectius de l'activitat proposada:

1- Procurar conductes envers la igualtat de totes i tots.
2- Fomentar, des de l'educació secundària, la no discriminació per sexe o gènere.
3- Treballar per suprimir els estereotips de gènere ofensius cap als homes i les dones.
4- Conscienciar sobre les lletres masclistes i sexistes de la música *reggaeton*.
5- Reconèixer la implicació de la música *reggaeton* en la conducta dels adolescents.
6- Promoure l'enteniment i la conscienciació de la sexualització, cosificació i denigració de la dona en la lletra i el ball de *reggaeton*.
7- Promoure l'esperit crític i la reflexió davant l'ús de lletres de cançons amb contingut masclista o denigrant.

2.2. Objectius del TFM:

1- Dissenyar activitats enfocades a conscienciar a l'alumnat de secundària sobre la importància de la lletra i la imatge del *reggaeton*.
2- Aportar al personal docent una eina per treballar la igualtat de gènere, la no discriminació, la sexualitat, etc.
3- Conscienciar de la importància del discurs en la música i de la seua influència al nostre inconscient.
4- Ser un treball de camp actualitzat que permeti conèixer els gustos musicals i l'estil de vida dels estudiants.

3. Marc teòric.

«Mamita yo sé que tú no te me va a quitar (duro)
Lo que me gusta es que tú te dejas llevar (duro)
Todos los *weekenes* ella sale a vacilar (duro)
Mi gata no para de janguear porque (yeah)

A ella le gusta la gasolina (whatcha say)
Dame más gasolina! (Hey)
Como le encanta la gasolina (whatcha say)
Dame más gasolina! (Hey)
A ella le gusta la gasolina (yeah)
Dame más gasolina! (Yeah)
A ella encanta la gasolina (yeah)
Dame más gasolina! (Hey, hey hey)»

Pérez, C., Smith, J., Santiago, V., Ayala, R. (2004)

El paràgraf anterior correspon a un estrat de la cançó de *reggaeton* «Gasolina» de Daddy Yankee, la qual va tenir un èxit abrusador l'any 2004. Tant és així, que es va convertir en la cançó més escoltada a Espanya durant l'estiu del citat any, i va suposar l'inici del triomf i l'expansió d'aquest gènere musical al nostre país i a la resta d'Europa.

Analitzant la lletra de la cançó i el seu significat, podem trobar paraules poc o gens conegudes i d'altres que semblen no tenir sentit en la frase[2]. Al primer cas, ocorre que el context on es desenvolupa el gènere *reggaeton* està marcat per un argot i una parla pròpia dels barris baixos d'Amèrica llatina, per la qual cosa

[2] Consultar Annex II, diccionari i traducció de l'argot i coloquialismes al *reggaeton*.

algunes paraules poden ser poc o mica comprensibles pels oients espanyols/es, el que pot implicar -entre altres coses- que no se li done la importància o el valor que realment té el seu significat.

Per mostrar alguns exemples d'aquestes característiques, destaquem paraules com «*weekenes*» i «*janguear*», anglicismes que, amb errades ortogràfiques, són escrites tal com es pronuncien. La primera d'elles, se'n deriva de «*weekend*», cap de setmana en anglès. Pel que fa a la segona paraula, «*janguear*» deriva de «*to hang out*» que significa, sortir a passejar, estar amb els amics, estar sense fer res, etc.

Cap de les dues paraules existeixen al Diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola, sent una característica habitual a l'argot del *reggaeton*. Característica que fa reflexionar sobre el correcte ús de la llengua i la seua desvirtuació.

«El inconsciente está estructurado como un lenguaje»
Lacan, J.J.

Centrant-nos en les paraules i frases que configuren aquesta estrofa, moltes d'elles semblen no tenir sentit o accepció, a tall d'exemple trobem: «*Mamita yo sé que tú no te me vas a quitar*» o «*A ella le encanta la gasolina».* Però, la realitat és que, totes dues formen part d'un ampli repertori de missatges subliminars i metafòrics que, de forma intencionada semblen cercar i expressar un significat encobert.

En relació a aquest punt, parem atenció als missatges subliminars i la seua influència dins de la música *reggaeton*. Aquests, fan referència a la percepció inconscient i no voluntària d'un missatge, sigui verbal o no verbal. Una de les raons que pot empentar als artistes i compositors de *reggaeton* a utilitzar aquesta tècnica podria ser la possibilitat de referir-se a certs temes tabús, restringits o poc apropiats per a que formen part de la lletra d'una cançó. Així, sense mencionar certes paraules, s'utilitzen metàfores o jocs retòrics per incloure al

discurs musical mots de temàtica sexual, masclista, violenta, etc.
Els missatges subliminars són utilitzats al *reggaeton* amb l'objectiu de provocar un efecte d'emmascarament sobre un discurs directe, atrevit i explícit, que difícilment seria acceptat si es presentés d'altra forma. Però que, mitjançant l'ús de paraules alternatives i ajudant-se de components estètics i bells, les cançons de *reggaeton* s'atreveixen a dir el que ningú devia dir ni escoltar i, travessen qualsevol qüestionament social o norma moral que pugui detenir-ho.

Els missatges subliminars són força utilitzats a l'àmbit publicitari i del màrqueting, on les vendes d'un producte van del tot lligades a la manera en què aquest és presentat. Tanmateix ocorre amb la música urbana *reggaetonera,* la qual es fa servir d'adornaments i embelliments literaris per tal d'ocultar el vertader significat del missatge, on destaca l'ús d'elements lingüístics estètics i retòrics com la metàfora, el símil, la paronomàsia, els jocs de paraules, etc. En definitiva, eines lingüístiques que juntament amb la melodia i el ritme, proporcionen un alt contingut poètic i estètic a la composició, i la converteixen en un tema aferradís, ballador i exitós.

Segons el filòsof Aristòtil: la metáfora es la transposición de un nombre extranjero (allotrois), un nombre que “designa otra cosa” que lo que nombra, que pertenece a otra patria. (S. IV a. C., citat en Begué M.F., 2013, p. 53).
De la mateixa manera, Ricoeur (1984) manifesta com la metàfora ha passat a convertir-se en un sistema productor de noves significacions deixant de ser una simple eina de bellesa semàntica. I, en paraules de Clemente, J. E. (1997):

> La metàfora és un trop mitjançant el qual es trasllada el sentit purament estricte dels termes cap a un sentit figurat (…) però que implica una operació mental més ràpida i més elevada que la que produeix la simple comparació.

És a dir, es considera la metàfora com un element lingüístic que substitueix els termes que no es volen exposar ni destapar i es prefereixen mantenir soterrats baix altres paraules.

En relació al tema que ens envolta, destaquem l'ús habitual de metàfores a les cançons de *reggaeton*. A tall d'exemple, exposarem dues frases amb contingut metafòric i subliminar per tal d'extraure el seu significat real. En primer lloc, «*Mamita yo sé que tú no te me vas a quitar*»[3], sembla referir-se que l'home confia en què la dona va a mantenir-se ferma en l'acte sexual fins que ell arribi a l'ejaculació. Així, sense dir-ho explícitament i embellint-ho, el seu sentit real és aquest. En segon lloc i seguint amb l'estrofa que enceta aquest apartat, trobem la frase: «*a ella le encanta la gasolina»*[4]*,* la qual sembla referir-se a una dona a la qual li agrada molt beure, perquè aquí «*gasolina»* es refereix a alcohol i és també, un tema molt utilitzat en les cançons de *reggaeton*.

Arribat aquí, al lector li podria semblar que qüestionar o exposar raons contràries a l'ús d'aquest tipus de lletres pot anar en contra de la llibertat d'expressió dels i les artistes. Però, segons l'article 19 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics[5], la llibertat d'expressió s'estructura baix una definició amb uns límits clars:

> 1. Nadie podrá ser molestado a causa de sus opiniones.
> 2. Toda persona tiene derecho a la libertad de expresión; este derecho comprende la libertad de buscar, recibir y difundir informaciones e ideas de toda índole, sin consideración de fronteras, ya sea oralmente, por escrito o en forma impresa o artística, o por cualquier otro procedimiento de su elección.
> 3. El ejercicio del derecho previsto en el párrafo 2 de este artículo

[3] Citat a la pàgina 7 d'aquest document.
[4] Citat a la pàgina 7 d'aquest document.
[5] Signat a Nova York el 16 de desembre de 1966.

> entraña deberes y responsabilidades especiales. Por consiguiente, puede estar sujeto a ciertas restricciones que deberán, sin embargo, estar expresamente fijadas por la ley y ser necesaria para:
> a) Asegurar el respeto a los derechos o a la reputación de los demás;
> b) La protección de la seguridad nacional, el orden público o la salud o la moral públicas. (1966. Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics).

Segons el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics, la llibertat d'expressió té el seu límit en el moment que sobrepassa el respecte als drets i la reputació d'altres individus.
Així, fent una anàlisi purament lingüística, no s'acompleixen aquestes regles o normes establertes en un elevat nombre de composicions de *reggaeton*. En part, emmascarades per l'ús de la metàfora, pels elements no verbals de la comunicació, pel seu ritme aferradís, etc. Però, això no és obstacle perquè el discurs que es transmet violi clarament els drets de respecte i reputació cap a les persones i, principalment, cap a les dones.

Fins aquí, hem parlat del missatge subliminar i metafòric de les lletres del *reggaeton*. Però, cada vegada més hi ha una tendència a les composicions explícites i directes, on el filtre estilístic i moral desapareix, sense importar faltar al respecte a les persones per raons de sexe, gènere, raça, etc. A tall d'exemple mostrem una tornada i una estrofa d'una cançó de *trap-reggaeton* amb aquestes característiques:

«Préndelo, bótalo, puta (smoke that)
Mira como el Keo lo disfruta (de a cuatro)

Ponte a cuatro, bájalo y chupa (boom!)

No en la boca, dámelo en la nuca (guarra)

Yo sí tengo cuatro baby (ha ha)

No soy Maluma, yo soy heavy (real shit), ah

Trap duro, yo soy trap desde chico (I'm gone)

No es pa' la radio, es pa' mover perico (I've move a half)

Yo sí estoy en esto para hacer billetes (clin, clin!)»

Padua, K “Kid Keo”. (2018)

Com diem abans, la lletra mostra missatges explícits i amb un discurs denigrant i sexual arriba als oients, als adolescents i a la societat en general, de manera que acaba formant part de la cultura d'una població i de la idiosincràsia d'un país. Les lletres de les cançons no són casualitat o un fet aïllat, sinó que conformen un discurs social que arriba a estrats culturals. Peces textuals orientades a uns fins determinats i interdependents del context on es creen i desenvolupen i, on el sentit d’aquest, forma part de la representació del món de la societat que l'acull. És a dir, el discurs musical forma part de la vida social de la qual es retro alimenta amb un sentit d'identitat ferm i diferenciat.

És a través de la conversa i altres activitats comunicatives que ens constituïm com a societat, construint les identitats pròpies al costat de les persones que ens rodegen i enfront d’elles (Casamiglia i Tusón, 2008). S'entén el discurs com una pràctica social, una forma d'acció entre les persones que s'articula a partir del llenguatge.

En la mateixa direcció, Teun A. van Dijk (1999), entén el discurs com un:

> Evento comunicativo que es en sí mismo bastante complejo, y al menos involucra a una cantidad de actores sociales, esencialmente en los roles de hablante/escribiente y de oyente/lector (...), que intervienen en una situación específica (tiempo, lugar, circunstancias) y determinada por otras características del contexto. (Van Dijk, 1999).

Van Dijk (1999, citat en Rojas i Suárez, 2008) relaciona el discurs amb la societat i afirma que: “Las mentes de los usuarios del lenguaje moldean y son moldeadas por el discurso y otras prácticas sociales en contexto” (p. 54).
Del que s’extrau, de com el discurs, dóna lloc al control de la ment mitjançant el canal lingüístic. Segons l'autor, és habitual que els membres d’una mateixa societat, cultura, país, grups d'iguals, etc. comparteixin els mateixos textos o llibres, escolten la mateixa música, facin ús de la parla amb idèntics col·loquialismes, utilitzin les mateixes informacions per construir models mentals dels esdeveniments i desenvolupen creences socials compartides dins d’un determinat context social.

En aquest sentit, és sabut que la música és una potent eina d'identitat i un element clau en la identificació d'un individu dins d'un determinat grup social. Si pensem en la música rock, *heavy, hip hop, reggaeton*, etc. podem imaginar com vestiran els seus membres, quins valors o creences poden regir el seu discurs, etc. Així, formar part d’un grup significa relacionar-se amb els seus membres i tenir objectius i finalitats en comú.

Els éssers humans som éssers socials i necessitem el grup per tal d’identificar-nos, per pertànyer i sentir-nos segurs i evitar estar aïllats del món, Però és durant el canvi d’infantesa a adultesa, és a dir, en l’etapa adolescent, quan aquest

sentiment de pertinença al grup es fa més imprescindible i notori que mai. De nens i nenes, l'amistat es basa en les activitats comunes, els jocs compartits, etc. però a l'adolescència els principis de l'amistat canvien i comencen a tindre importància les actituds, els valors, la lleialtat, la intimitat, el compromís en relació als interessos acadèmics i educatius, etc.

Els i les adolescents es troben embolicats en uns sobtats canvis, on es coneix el que ocorrerà, però es desconeix l'edat d'inici, durada i acabament. L'OMS[6] parla d'un continu i d'una transició que abasta des dels 10 als 19 anys, agrupat dins del període anomenat «joventut», el qual s'estén des dels 15 als 24 anys. Tot i aquests rangs, sempre hem de tenir en compte les diferències individuals que depenen de la seua pròpia biologia, el context històric, social i cultural on es desenvolupa.

Els canvis físics i psicològics o emocionals, són les transformacions més evidents i que més afecten el caràcter dels adolescents al llarg d'aquesta etapa. La recerca de si mateix, l'autoafirmació, la formació de la personalitat, el vincle i les relacions interpersonals, les primeres relacions sexuals, els canvis de l'estat d'ànim, increment de la sensibilitat, tendència a la irritabilitat, inclinacions instintives fins ara desconegudes, etc. provoquen situacions i èpoques d'incomprensió i de desequilibri en els joves que donaran lloc al desenvolupament de la personalitat adulta i de la identitat pròpia, on sentir-se acceptat i pertànyer a un grup són elements clau en l'evolució i salut psicològica dels joves.

En aquest punt, cal destacar la influència de la música a l'hora de crear i cohesionar un grup d'iguals, una societat, una ètnia, etc. perquè facilita la diversió, l'entreteniment, l'oci, etc. i permet el vincle, la identificació i la pertinença entre els seus membres. Així, a més de conèixer i compartir un estil musical,

[6] Organització Mundial de la Salut.

també es desenvolupa com a senya d'identitat d'un grup i es pren com a paradigma o ideologia, on s'accepta tant el canal com el missatge.

És aquí, on sorgeix la problemàtica: Si el discurs influeix en un individu, en un grup i en una societat, ¿aquell que tingui connotacions negatives podria provocar influències perjudicials en el sistema de creences i valors dels receptors del missatge? Pel que hem estudiat i contextualitzat de manera teòrica, direm que sí. I, més encara tenint en compte que el seu discurs es fa a través de la música on el ritme fàcil, lleuger i senzill, el converteix en un potentíssim element d'expansió en la ment col·lectiva, social i cultural.

4. Estat de la qüestió:

4.1. Naixement i desenvolupament del *reggaeton* o *dembow.*

La història del *reggaeton* és prou recent i, al nostre país, ho és més encara. S'estima que va néixer cap als anys 80 al Panamà de la mà de Shabba Ranks, i als anys 90 es va desenvolupar i comercialitzar amb gran èxit a Puerto Rico. Com a principals exponents i iniciadors del gènere trobem a Edgardo Franco «El General», Vico C, Ivy Queen i Daddy Yankee.
Inicialment, era denominat *Dembow* (1989), ús que continua en l'actualitat encara que està menys estès que *reggaeton*.

L'arribada del *reggaeton* al nostre país, va donar-se als estius dels anys 2003, 2004 i 2005, on els exitosos "*Papi Chulo*" de Lorna, "*Gasolina*" de Daddy Yankee i "*Pobre Diabla*" de Don Omar van arribar a oïdes del públic en general, i dels més joves en particular. D'ençà aquests anys, el *reggaeton* ha experimentat un creixement desorbitat al nostre país, i gairebé totes les emissores radiofòniques han experimentat un canvi a les seues programacions musicals amb la finalitat d'incloure el *reggaeton* com un gènere imprescindible per a tenir èxit i ser

escoltades.

Diverses raons, que desprès analitzarem, han fet d'aquest gènere un dels més escoltats arreu del món. Basant-nos en els percentatges i estadístiques de l'aplicació musical *Spotify*, el creixement del *reggaeton* ha estat un fenomen musical desmesurat i difícilment repetible. On la quota mundial d'usuaris d'aquest gènere va passar dels 10 milions als 140 en només tres anys (des de maig de 2014 a juny de 2017). És a dir, el públic receptor va incrementar-se un 119% que, en comparació amb altres estils musicals, ha estat un augment increïble –música pop, creixement d'un 13% o música country creixement del 4%-.

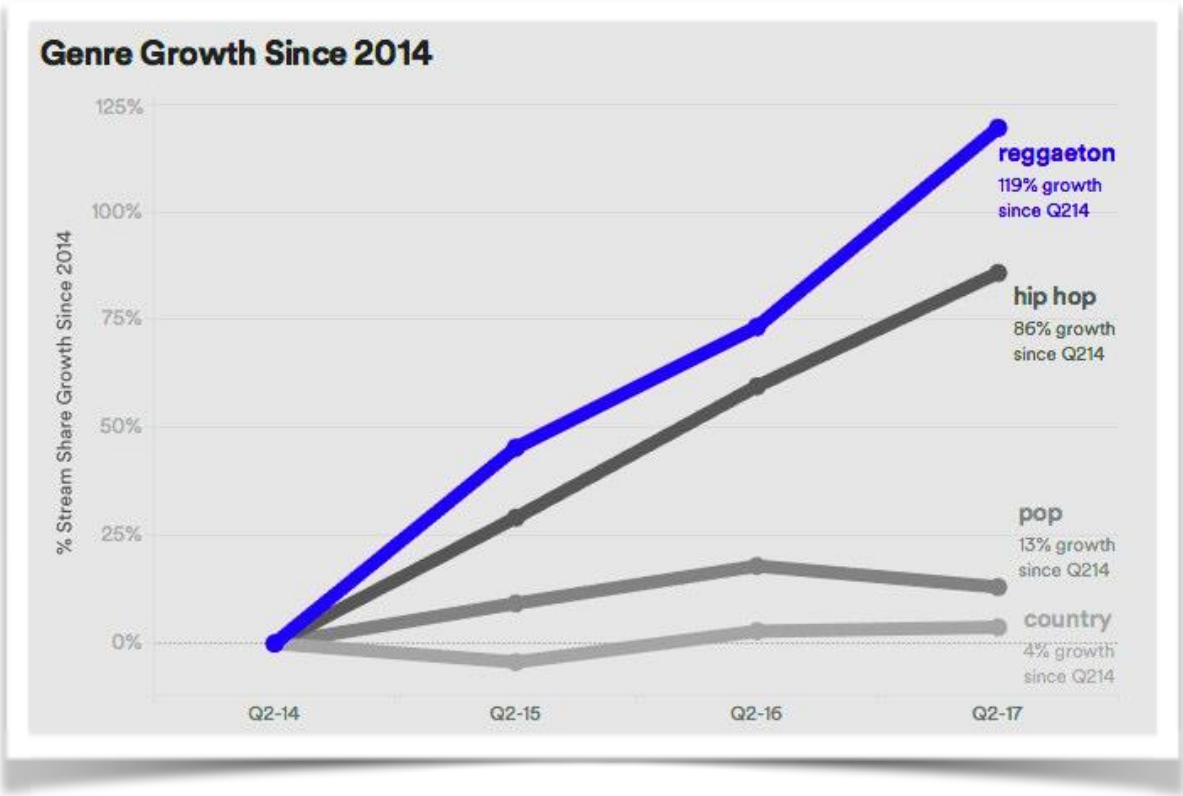

Font[7]

[7] How Reggaeton Became a Global Phenomenon on *Spotify*. Posted on September 5, 2017 by Eliot Van Buskirk.

En la gràfica anterior, elaborada per Eliot Van Buskirk per a *Spotify* es mostren els resultats de l'evolució de diferents gèneres musicals des del 2014 al 2017. Tal com assenyalàvem anteriorment, el gènere *reggaeton* és el que major creixement ha experimentat a escala mundial. Però, la qüestió subjacent és perquè i per quines raons en menys de deu anys aquest estil musical s'ha convertit en un èxit rotund d'escoltes arreu del món.

El *reggaeton* i la música en general són fenòmens recíprocs, és a dir, com més s'escolten més es punxen a la ràdio o més virals es tornen, la qual cosa té una influència directa en la cultura musical del país. A continuació, analitzarem les principals raons que han convertit al *reggaeton* o *dembow* en un èxit mundial:

Per una banda, trobem el seu ritme, resultat de la combinació d'altres com el *reggae*, el *dancehall*, la salsa, el *ragga* panameny, el *hip hop*, el rap americà, etc. El resultat és una composició rítmica senzilla i encomanadissa generada a partir d'un bombo i una caixa amb ritme de quatre per quatre; a més, s'inclou un instrument musical electrònic o *sampler*. És a dir, una estructura simple i repetitiva molt similar al *rap* però caracteritzada per melodies acompanyades d'un modificador de veu (*vocoder* o *autotune*). El problema surt quan darrere d'aquest ritme i melodia contagiosa s'amaga un llenguatge irrespectuós i masclista. Circumstàncies que veurem més endavant amb major deteniment.

Altra de les causes que ha possibilitat l'èxit del *reggaeton* als països llatins, és el fet que la lletra està composta en l'idioma espanyol el que facilita la seua comprensió, assimilació, etc. convertint-se en un ritme fàcil de cantar i taral·lejar, i, al mateix temps, difícil d'oblidar.

Per a l'escriptor i neuròleg Oliver Sacks (2009), els ritmes com el *reggaeton* s'assemblen a un *cuc* que s'endinsa al nostre cervell com si fos amb una poma.

Fenomen que ocorre inclús amb la música que no és del nostre gust, que considerem irrellevant. Més enllà, Sacks ho compara amb un tic nerviós o un atac convulsiu que, en àrees específiques del cervell, apareix com un virus rítmic que no es pot eliminar i «treballa» de manera ociosa al nostre sistema nerviós central. Sigui com sigui, el que està clar és que el ritme de la música *reggaeton* compleix aquest requisit i s'instaura al nostre cervell inclús sense voler ni tenir intenció de que aparegui.

Un altre factor a tenir en compte, és la ràpida difusió que aquest gènere ha experimentat gràcies al desenvolupament de les xarxes socials, plataformes web, mitjans audiovisuals, etc. Webs com *Youtube, Facebook, Spotify, Vimeo,* etc. han sigut i continuen sent, els mitjans de comunicació més utilitzats i importants per als joves i adolescents. El seu ús facilita als usuaris compartir la informació, expressar els seus gustos o tot el contrari, manifestar el que pensen o saben, formular idees i opinions, etc. És a dir, tot un conjunt de possibilitats que hi han contribuït a l'expansió de gèneres musicals, com el *reggaeton*.

Més raons d'aquesta ràpida expansió, poden de venir del seu propi origen. Com introduíem abans, aquest gènere prové de Puerto Rico i, més concretament, dels barris marginals de la capital on es va fiançar com un mitjà d'expressió i alliberament social, cultural i econòmic. El *dembow* es considerava la música dels immigrants, que incomodava a les classes altes i que versava sobre la seua vida al carrer, la pobresa, la lluita per subsistir, la falta de recursos, la injustícia, etc. I ho feia d'una manera descarada, directa, explícita, atrevida i revulsiva. Així, es va convertir ràpidament en un reflex de la població llatinoamericana que de primera mà coneixia aquestes problemàtiques, i el va abraçar amb força fins a convertir-se en senyal d'identitat llatina. A partir d'aquí va estendre's cap a la resta del continent Americà i Europa.

Però, malauradament, el desenvolupament del *reggaeton* o *dembow* ha estat

acompanyat d'un canvi al seu discurs textual. Les lletres revulsives, revolucionaries, de lluita social, etc. s'han convertit en un discurs masclista, misogin i sexualitzat. Fins a tal punt de dir que tot el que no es voldria escoltar mai en un discurs, forma part de la lletra d'un dels gèneres musical més escoltat al món.

4.2. El discurs del *reggaeton* o *dembow*.

«Si sigues en esa actitud voy a violarte, hey, así que no te pongas alsadita»

Criado, H. E. o Jiggy Drama, Zambo, Dj Buxxi (2010)

Sorprenentment, lletres com les del cantant Jiggy Drama, lluny de provocar reaccions en contra o crítiques, han sigut acceptades i assumides per la major part dels seus oients i de la societat en general. L'escassa oposició i la no animadversió cap a elles, semblen provenir d'una manca de preocupació i conscienciació social envers aquest fet. Raons més inquietants encara.

Com sabem, el *reggaeton* s'ha estès entre la societat i, sobretot, entre els més joves convertint-se en un dels seus estils preferits. El problema surt quant els/les infants i adolescents abracen aquestes lletres i les fan servir per al seu dia a dia, sense tenir una mirada crítica desenvolupada per fer front al seu discurs. Aquesta circumstància hauria de considerar-se com negativa i perjudicial envers el desenvolupament moral, les relacions socials i sexuals, etc. que els i les adolescents van incubant al llarg d'aquest període.

Contràriament a aquesta idea, el cantant de *reggaeton* Maluma (2016), assegura

que els joves no són idiotes i no comparteixen aquests valors. Més enllà i en defensa de la cançó “Cuatro babys” va declarar al programa *Latin Connection* de *Billboard* el següent:

> Si canto que estoy enamorado de 'cuatro babys', no significa que realmente lo esté, solo estoy cantando lo que le pasa a la gente en las calles, no lo que me pase a mí. Por supuesto no es violenta, es sexual, es sensual, no puedo cantar algo que invite a la violencia. (Maluma, 2016).

Cal afegir que, la major plataforma de peticions del món, *Change.org,* ha ficat en marxa una campanya de signatures per forçar la retirada del videoclip de la cançó “Cuatro babys”, per considerar-la absolutament denigrant per al sexe femení.

“Los discursos se derivan no del sujeto sino de las relaciones de poder que los generan” (1972). Amb la seua teoria, el filòsof francès Michael Focault, ens parla de com el llenguatge i la paraula tenen la capacitat i el poder per ser eixos vertebradors de la cultura i de la societat. Així, cal entendre el discurs musical com un canal i via de transmissió del missatge, amb la capacitat i el poder per donar lloc a un conjunt de valors, creences, pensaments, normes, estils de vida, actituds, etc.

Segons l'estudi[8] elaborat pel psicòleg Steve Martino per a la *Rand Corporation* a l'any 2006. L'ús de contingut explícitament sexual amb rols de gènere inapropiat a les composicions musicals, influeix en els joves oients incrementant la probabilitat en ells i elles d'imitar aquests actes. Més enllà, com més temps passaven els joves escoltant música amb contingut sexual, molt més aviat s'iniciaven en pràctiques sexuals.

[8] Estudi realitzat als Estats Units amb una mostra de 1.400 adolescents.

A més, l'estudi extrau que pot haver-hi una forta repercussió en l'assumpció dels futurs rols entre els i les oients de gèneres musicals on els homes es mostren com insaciables sexualment i les dones com objectes sexuals.

> *(…) These lyrics depict men as sexually insatiable, women as sexual objects, and sexual intercourse as inconsequential (…) Musicians who use this type of sexual imagery are communicating something very specific about what sexual roles are appropriate, and teen listeners may act on these messages.* (Martino, 2006).

4.3. Les imatges i els vídeos del *reggaeton* o *dembow*.

Els videoclips s'han convertit en un element imprescindible que acompanya i emfatitza el sentit de les lletres de les cançons i, si les lletres es caracteritzen per ser explícites en el seu contingut, les imatges i els vídeos ho són encara més.
El negoci de la indústria musical i el màrqueting és ben sabedor de què un «bon» videoclip és sinònim de descàrregues, visites als portals web i plataformes musicals, i per tant d'èxits i d'alts beneficis econòmics. Però, el que cal considerar aquí, és que la indústria musical entén per «un bon videoclip»...

Per nomenar alguns aspectes comuns entre ells, els més destacats són:

1. El nombre de dones sol ser major que el d'homes.
2. Solen ser molt atractives i mostren actituds sensuals i sexy.
3. Elles vesteixen amb poca roba, biquini, roba interior... En canvi, ells utilitzen una vestimenta més elegant o moderna, però sempre van més tapats que elles.
4. Està molt present el luxe. Hi trobem una abundància de joies, cotxes, or, etc. com a complements dels personatges o del lloc on estigui rodat.

5. La figura masculina sembla mostra major poder, sigui al terreny sexual sigui laboral.
6. La dona sol aparèixer en segon pla i amb una cosificació d'ella. Apareix més «el seu cos» que la seua cara.

Aquestes característiques i d'algunes més, es poden observar en diferents videoclips de *reggaeton*, a l'annex III el lector o lectora pot consultar alguns exemples d'aquest gènere.

Si tenim en compte la importància que les imatges tenen, podem predir la forta influència que generaran entre els adolescents. Més encara, si tenim en compte que aquesta etapa està marcada per canvis físics i psicològics, on la influència i vulnerabilitat són elevades. És aquí on apareixen els cànons de bellesa marcats per la societat, la publicitat, la televisió, i cada cop més, pels videoclips i les imatges provinents de la música que escolten.
La qüestió és com les al·lotes i els al·lots cerquen apropar-se a aquests ídols musicals on es mostra com «ha de ser la dona i l'home perfecte». Entre altres característiques, la dona «ha de tenir» ulls grans, cames llargues, galtes redones, etc. i tenir actituds de passivitat i secundàries en comparació amb l'home. D'altra banda, aquest, ha de mostrar-se com un «*macho dominante*» on la importància del luxe, la riquesa, els cotxes i ser exitós amb les dones és l'important. Tot emmarcat en un context sexual amb balls sensuals i sexy, on la festa i l'alcohol els acompanyen de ben a prop.

En definitiva, aquests senyals que els i les adolescents reben del món de la música, influeixen en el seu estil de vida, vestimenta, actituds, aspecte físic, etc. Per la qual cosa la polèmica està servida: d'una banda les increïbles dades sobre les escoltes de *reggaeton* al món i, per altra, els missatges negatius que aquestes exitoses cançons envien als seus i seues oients.

4.4. El *reggaeton* avui: criticat i defensat.

Com hem vist, per al públic adolescent, sobretot per als al·lots, els cantants de *reggaeton* són entesos com a persones exitoses, famoses, riques, desitjades sexualment, poderoses, etc. el que els converteix en models i ídols a imitar. Però, i si com hem vist, aquests ídols no són un exemple a seguir i no transmeten valors morals i ni ètics positius? Enfront d'aquesta situació hi han algunes respostes a favor i en contra que a continuació veure'm.

L'abundància dels missatges masclistes, misògins, discriminants, etc. al *reggaeton*, fa que sigui una característica d'aquest. Però és cert, que cada cop més un moviment contracultural i musical vol fer front a aquest gran problema. Diversos artistes, continuen utilitzant aquest gènere però amb un discurs respectuós, igualitari i no discriminatori.

El *reggaeton* és un gènere principalment masculí, on el paper de la dona és secundari i es limita a ser ballarines o a cantar al cor de la cançó. Però, malgrat ser una excepció, algunes dones han deixat i, estan deixant, la petjada en aquest gènere.

Per una banda, destaquem a Ivy Queen coneguda com la "Reina del *Reggaeton*". La qual va estar des dels inicis del gènere i que ha mantingut un discurs relacionat amb l'amor, el desamor, etc. però mantenint el respecte i la igualtat entre sexes com a base de la seua música.

A més, destaquem l'èxit de dues dones que, aprofitant un programa televisiu espanyol, han convertit la seua cançó "Lo Malo" en un èxit del gènere *reggaeton*. El fet que destaquem aquesta cançó, és perquè el seu discurs està ben lluny del que hem escoltat fins ara:

"(...) Pero si me toca, toca, tócame
Yo decido el cuándo, el dónde y con quién
Que voy a darme a mí ay otra y otra vez
Lo que tanto me quité, que pa' ti tan poco fue

Y yo voy, voy, voy lista pa' bailar
Porque tú, boy, boy, me has hecho rabiar
Y voy, voy, voy lista pa' bailar

Tengo claro que no me voy a fijar
En un chico malo no, no, no
Pa' fuera lo malo no, no, no

Yo no quiero nada malo no, no, no
En mi vida malo no, no, no, no
En un chico malo no, no, no

Pa' fuera lo malo no, no, no, no
Yo no quiero nada malo no, no, no
En mi vida malo no, no, no

Yo no te miro, y tú me vas a ver
Yo no te escucho, y tú me vas a oír
Paso de largo, yo voy a por mí
Esta noche bailo mejor sin ti (…)"

Ocaña, A y Guerra, A. (2018).

És a dir, es tracta d'una lletra de *reggaeton* respectuosa, no denigrant i igualitària,

i més enllà tracta de donar suport a qualsevol tipus de maltractament, abús o acte maliciós. On el que es vol demostrar és que és possible compondre cançons utilitzant un correcte tractament discursiu i sent respectuós amb les persones.

5. Metodologia i resultats d'investigació.

La investigació realitzada per a l'elaboració d'aquest treball, versa sobre l'ús i la implicació de la música *reggaeton* en els i les adolescents. Per a tal fi, s'ha treballat amb 149 alumnes d'entre 12 i 17 anys, estudiants del IES Sa Colomina d'Eivissa. Concretament, la mostra ha estat composta per 70 alumnes corresponents a quatre classes de segon d'ESO, una classe de segon de PMAR[9], 79 alumnes corresponents a quatre classes de quart d'ESO i una de primer curs de formació professional bàsica del grau d'informàtica.

La metodologia ha consistit en realitzar una activitat de tutoria al llarg dels mesos de març i abril i un qüestionari, dirigit a tot l'alumnat del qual s'han extret els resultats. Aquest ha estat compost per sis preguntes, algunes amb opcions de resposta oberta i altres, de tancada. Un cop obtinguts els resultats es van categoritzar a una taula d'Excel per obtenir percentatges i gràfiques.

A continuació, exposarem els resultats obtinguts amb les dades dels tests:

La primera pregunta ha permès conèixer la freqüència d'ús que l'alumnat adolescent fa de música *reggaeton*. Els percentatges de les respostes han estat els següents: el 13% dels alumnes l'escolten sempre, un 28% de forma habitual, un 32% esporàdicament i un 27% no l'escolten mai o no de forma voluntària. És a dir, un 73% dels i les alumnes enquestats escolten *reggaeton* de forma voluntària i, un 27% no ho fan o no de forma voluntària.

[9] Programa de Millora del Aprenentatge i el Rendiment.

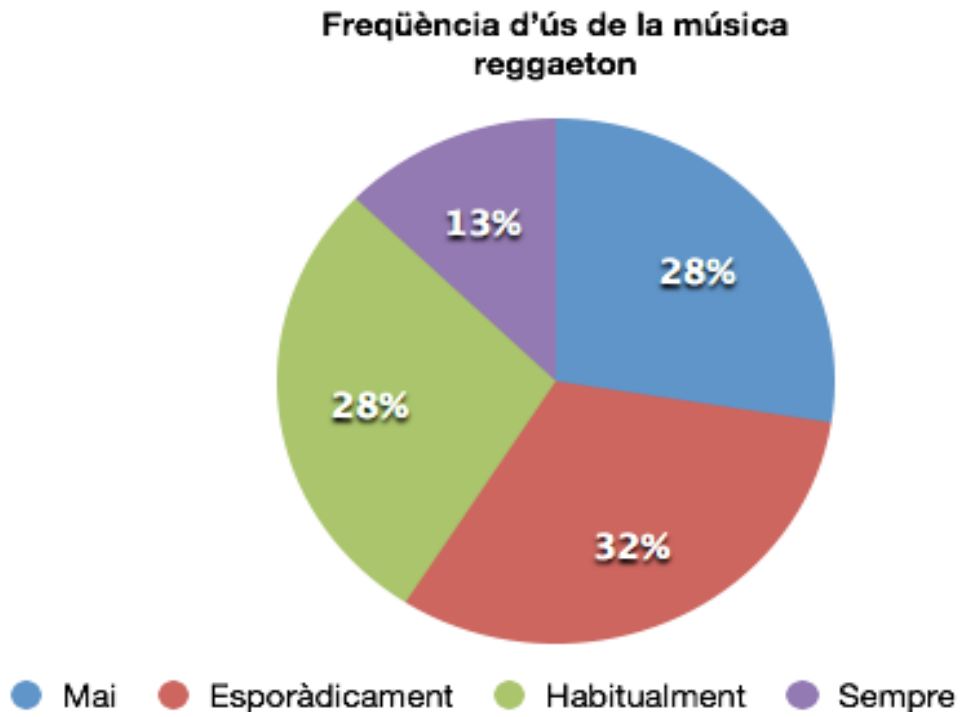

[10]

Amb els percentatges obtinguts podem interpretar que l'ús d'aquest estil musical és elevat i està prou estès entre la comunitat d'adolescents de l'institut. A més, cal destacar el fet que alguns i algunes dels enquestats/des asseguren no desitjar escoltar aquest gènere, però es veuen forçats a fer-ho perquè es troba present a llocs públics freqüentat per ells i elles, a la ràdio, a les classes extraescolars, etc.

En relació al lloc on l'alumnat escolta *dembow* o *reggaeton*, les dades estretes resolen que: un 2% de l'alumnat ho escolta al cotxe/ràdio, un 9% a ca seua, un

[10] Totes les gràfiques elaborades en aquest treball són d'elaboració pròpia.

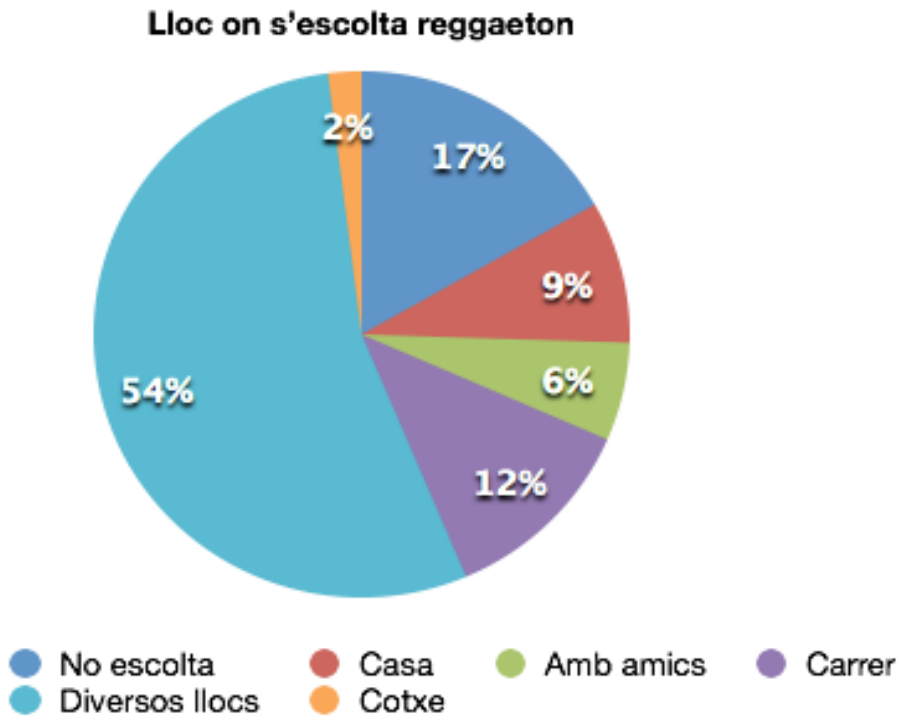

6% en llocs freqüentats amb els amics i amigues, un 12% al mateix carrer/botigues, un 54% a més d'un dels llocs esmentats abans i, un 17% no l'escolten a cap lloc. En resum, un 83% dels i les enquestades escolten *reggaeton* i, la gran majoria assegura escoltar-ho en diversos llocs tan diferents entre ells com una botiga de barri o la ràdio nacional. A més, podem evidenciar l'amplitud i l'extensió del fenomen del *reggaeton*, el qual sembla ser escoltat per tots els públics.

A manera de curiositat, destaquem la resposta d'un alumne el qual, literalment, escriu:

> «Escucho *reggaeton* en sitios guapos».[11]

[11] Tots els comentaris inclosos en aquest document, són anònims i pertanyen a alumnes de diferents cursos de l'Institut Sa Colomina d'Eivissa.

Pel que sembla, s'entén el *reggaeton* com un estil de música que agrada, d'un estatus musical mitjà-alt amb la capacitat de popularitzar i donar prestigi a aquells llocs on s'escolta.

La tercera pregunta del test hi ha permès conèixer l'opinió dels i les alumnes sobre les lletres de *reggaeton*, els resultats han estat: un 96% dels enquestats/des pensa que les lletres de les cançons són masclistes, ofensives, denigrants i discriminatòries cap a les dones. La resta del percentatge es distribueix en: un 1% dels enquestats creu que no és ofensiu en cap cas i, un 3% restant, no sap o no contesta.

A tall de reflexió, podem observar que la gran majoria de l'alumnat reconeix que les cançons de *reggaeton* són ofensives i denigrants cap a les dones. Donant respostes com:

> «Tenen una merda de lletra».
> «Són humiliants».
> «Tracten a la dona com un objecte».
> «Menysprea i tracta amb inferioritat a la dona en comparació a l'home».

Aquests resultats es poden considerar positius i encoratjadors vers la conscienciació i educació en la igualtat de gènere i el respecte cap a les persones.

Amb resultats semblants, la quarta pregunta ens ha servit per conèixer l'opinió sobre els videoclips que acompanyen les cançons de *reggaeton*, amb uns resultats esclaridors: el 94% de l'alumnat enquestat pensa que el cos de la dona és utilitzat com a reclam de visualització i per tant, d'èxit; el 4% respon que no hi ha cap ús i el 2% no sap o no respon.

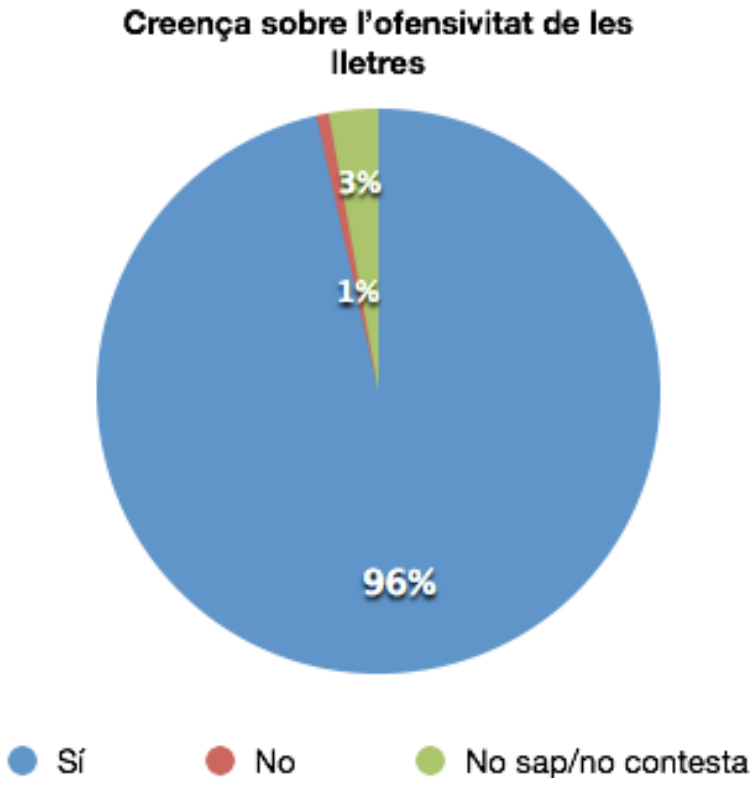

Més enllà, la gran majoria està d'acord en que l'ús del cos de la dona nua o amb escassa roba és un recurs visual que permet donar popularitat i fama a la cançó i als seus autors. Alguns comentaris fets pels i les alumnes han estat:

> «Sí. S'utilitza el cos de la dona, ja que, sempre surten amb la menor roba possible».
> «Sempre utilitzen el cos de la dona per tenir més visites, èxit».
> «Sí, per al públic masculí per a que vegi el videoclip varies voltes».
> «Els homes sempre van "*tratjejats"* i les dones quasi nues».

Aquesta última resposta, ens demostra la forta influència dels videoclips i les imatges en els joves. A més, es manifesta que els homes solen anar més vestits que les dones, el que sembla donar glamur, estatus, poder, etc. al gènere masculí front al femení. És a dir, un element visual que utilitza a la dona nua com

a reclam per als usuaris, sobretot, per als masculins.

La cinquena pregunta del qüestionari, es refereix a la influència que pot tenir el *reggaeton* en els i les adolescents. Els resultats obtinguts han sigut:

Podem observar que la majoria d'enquestats i enquestades pensen que sí que hi ha algun tipus d'influència en la seua vida que prové de l'ús de la lletra i les imatges que acompanyen al gènere *reggaeton*. Un 12% dels i les enquestades no responen o no ho saben. Per últim, trobem que un 39% opina que no hi ha cap influència en ells o elles per part d'aquest gènere o que aquesta depèn de si hom vol deixar-se influir o no. És curiós que, molts d'ells/elles creuen que pot influir en la societat «en general» però no en ells o elles en particular.

Algunes de les respostes literals han sigut:

> «No, perquè tu pots escoltar les lletres de les cançons però no pensar com ells».
> «No, almenys en el meu cas».
> «No crec, però és possible».
> «Sensualment influeix... però en mi no».
> «No influeix en res, tan sols són cançons»
> «En mi caso no, però de esta manera los hombres se sienten mejor, con más ego que las mujeres. Parece que nosotras nada más somos objetos».
> «No ho sé, soc fanàtic del *reggaeton* i no em poso a analitzar la lletra».

Com podem observar, les respostes són ben dispars i sembla que no haver-hi unanimitat sobre la influència o no del *reggaeton* i en els/les que responen negativament, tampoc hi ha una única raó. Molts d'ells i d'elles "defensen" el *reggaeton* perquè volen seguir escoltant-lo i no accepten que les seues lletres puguin anar carregades de masclisme i discriminació.

Per concloure aquest apartat, ens ha paregut interessant analitzar la resposta anterior més a fons, i entendre les diferències que hi ha entre els/les alumnes de segon i els de quart d'ESO, els resultats han estat els següents:

Dels 73 alumnes que han afirmat que sí que hi ha influència de les lletres del *reggaeton* en ells/es i en la societat en general, 47 són alumnat d'entre 15 i 16 anys i 26 són alumnes d'entre 12 i 13. És a dir, quasi una diferència del doble entre quart i segon d'ESO. La gràfica és molt clara:

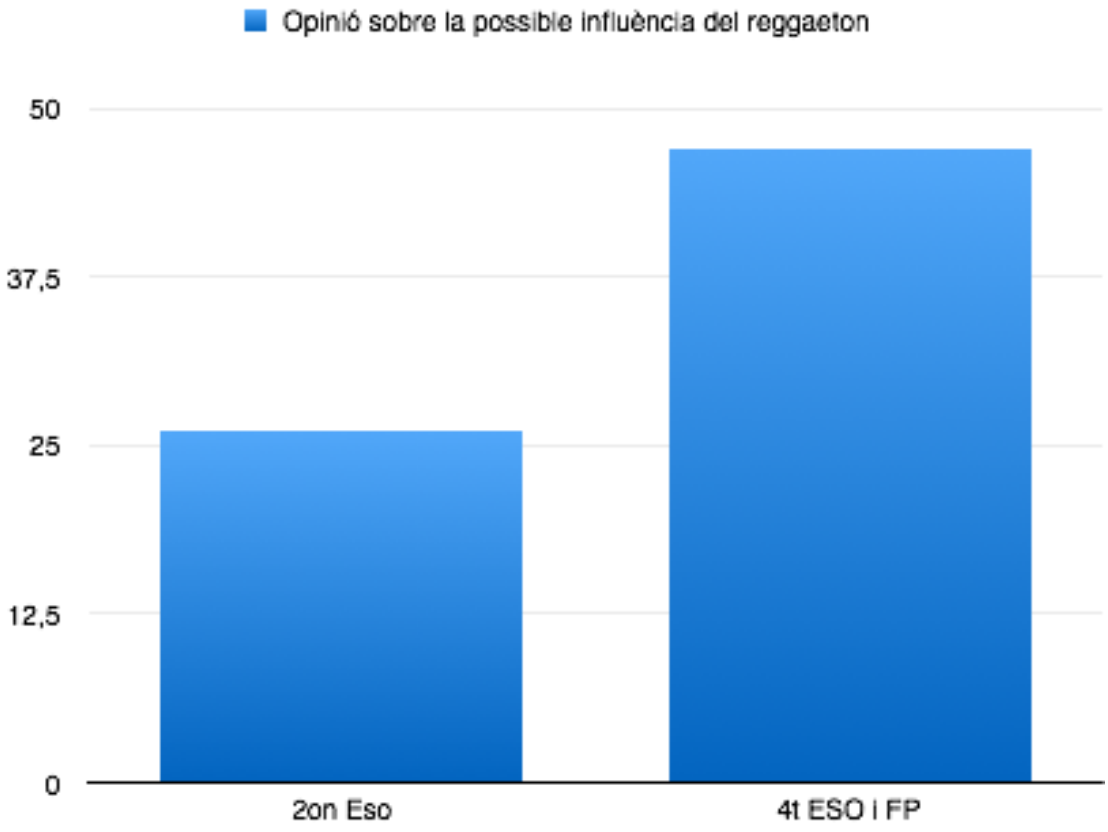

Malgrat les limitacions de la nostra investigació, creiem que aquests resultats són prou importants. L'edat, la maduració mental, l'educació, i altres factors que aquí no entrarem a analitzar, faciliten la conscienciació i la percepció de la influència del discurs de *reggaeton* sobre ells i elles.

Sembla haver-hi una visió més crítica, reflexiva, considerada, etc. per part dels adolescents de major edat. Aquest fet fa que tinguin major consciència sobre l'impacte que pot tenir en ells i elles ús d'un discurs sexista, masclista, etc. i un gènere musical que l'acompanya i l'avala. A més, s'hi pot observar en diverses respostes una desenvolupament de la moralitat i del superjò, de forma que, es creuen part de la societat, i entenen que ells i elles són una petita part d'aquest món. És a dir, a major edat, hi ha una consideració de la pròpia identitat com a membre de la societat, deixant de considerar-la com un element aïllat i aliè a ells

i elles. A tall d'exemple, mostrem respostes d'alumnat de 4t d'ESO:

> «Depèn, és decisió teua si et deixes influir o no»
> «En la meua vida no influiria en res. En la societat pot influir sent més masclista».
> «No, ja que no em deixo influenciar»
> «A mi no, però a la gent que l'escolta i gaudeix del *reggaeton*, potser alguna cosa influent que podria fer una passa enrere en la lluita del feminisme
> «Potser si es veu repetidament, però jo no ho veig»

La següent gràfica mostra la diferència entre els dos cursos. Les barres mostren la creença de què les lletres masclistes, misògines, discriminatòries, etc. no tenen cap influència ni en ells o elles ni en la societat.

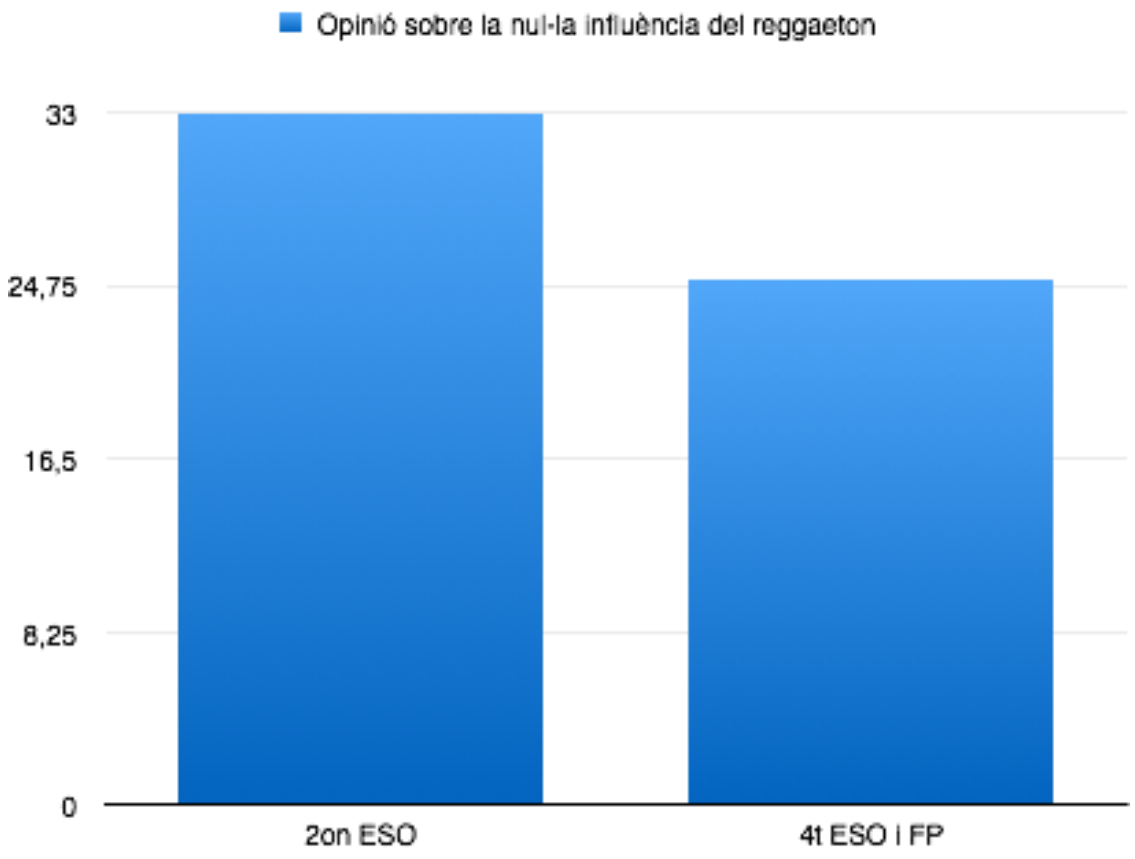

6. Desenvolupament de la proposta: experiència i resultats.

Com introduíem uns paràgrafs abans, a més del qüestionari s'hi va desenvolupar entre els mateixos grups una activitat de tutoria que ha sigut clau en la nostra investigació. Titulada: "L'anàlisi de les lletres i el contingut masclista del gènere *reggaeton*"[12], l'activitat està dissenyada per tenir una durada de 55 minuts, i dirigir-se a un alumnat de dotze anys o més.

La primera part de l'activitat pretén que tots/es els i les alumnes de la classe escolten la lletra de la cançó de *reggaeton* "*Como yo le doy".* Mentrestant, han de pensar i escriure en un full les característiques del videoclip: en quin lloc ocorre, qui apareix o actua, com van vestits, si hi ha diferències entre homes i dones, en què ho veuen, etc. És a dir, un exercici que sembla d'imaginació però, que realment ha sigut après i forma part del seu inconscient i de la imatge que hi tenim sobre aquest gènere.

Un cop compartides en veu alta algunes respostes, s'hi visualitzà el vídeo a la pissarra digital on es comparen les respostes amb el que en realitat mostra el videoclip. Tal com podem imaginar, el que els i les alumnes havien escrit o pensat anava en la mateixa línia del que mostraven les imatges.

A continuació, mostrem un resum de les respostes que l'alumnat va donar abans de la visualització del videoclip:

1. Referent al lloc on es desenvolupa l'acció, les respostes van ser: la platja o la piscina, una mansió o una discoteca, en qualsevol cas, el lloc elegit estaria ple de luxe, riqueses i comoditat.
2. Pel que fa als personatges, l'opinió era que apareixien alguns homes cantant i dones ballant, afegint que el nombre de dones era considerat superior al

[12] Annex IV

d'homes.

3. Ells eren considerats famosos i prestigiosos, en canvi elles només acompanyats, ballarines o actrius.
4. Referent a la vestimenta de les dones, era considerada sexy i sensual i més bé escassa -ús de biquini, roba interior-. Pel que fa als homes, els pensaven vestits amb calçons llargs, camisa, camiseta, esmòquing, etc. Malgrat no haver-hi unanimitat del grup, tots i totes estaven d'acord en el fet que elles anaven més nues o amb menys roba que ells.
5. Envers l'actitud que mostraven els personatges del vídeo, l'alumnat expressava que les dones mostraven una disposició adulatòria, seductora, sensual, i sexual cap als homes. En canvi, sobre ells es pensava que tenien una actitud més passiva, vacil·lant i presumptuosa.
6. Per últim, la característica més comuna a totes les classes ha estat que: les dones són molt atractives, quasi perfectes físicament, i molt sexys, raons per les quals desperten el desig sexual en els homes, sobretot. En canvi, els homes són vists poc atractius, amb alguna excepció, com el cantant Maluma.

La següent part de l'activitat tracta de la visualització del videoclip juntament amb una posterior reflexió de les imatges i la lletra. A tall de guia, projectarem un document en versió *Prezi* que donava directrius sobre l'anàlisi visual i lingüístic adjuntat a l'annex III.

L'última part de la sessió se centra en un projecte educatiu dissenyat pel govern de Colòmbia. Amb el títol és *"Utiliza la razón, que la música no degrade tu condición",* es volia transmetre als joves la importància de donar-li valor i desmitificar el fet que el discurs musical no influeix en ells i elles.
Mitjançant una sèrie d'imatges[13] que donen "vida" a les lletres de *reggaeton* es va guiar una reflexió sobre el pes que té el "que diem" a la percepció que tenim sobre les coses o, en aquest cas, sobre els homes, les dones, el gènere, la

[13] Annex V

sexualitat, etc. Així, mitjançant l'ús del parafrasejat, preguntes socràtiques, qüestionant prejudicis i creences socials, etc. es va impulsar a què els i les alumnes arribaren a un raonament propi i crític amb el qual s'evidenciava a les imatges i les lletres.

Pel que fa al desenvolupament de l'activitat dir que ha estat molt ben acollida tant pel professorat com per l'alumnat el qual ha sigut participatiu i col·laboratiu. Però, cal afegir que s'han trobat més dificultats en els cursos de segon que no pas en els de quart o FP Bàsica. En part, perquè era un alumnat més xerraire, s'ho prenien menys seriosament, feien acudits, etc. Tot açò dins d'un ordre i un correcte control de classe i tenint en compte que es tractava d'una activitat de tutoria, poc habitual, que tractava el tema de la sexualitat, etc. Igualment, en acabar de realitzar-la per totes les classes pactades, es va passar el qüestionari i la darrera pregunta anava en relació a si els havia agradat l'activitat.

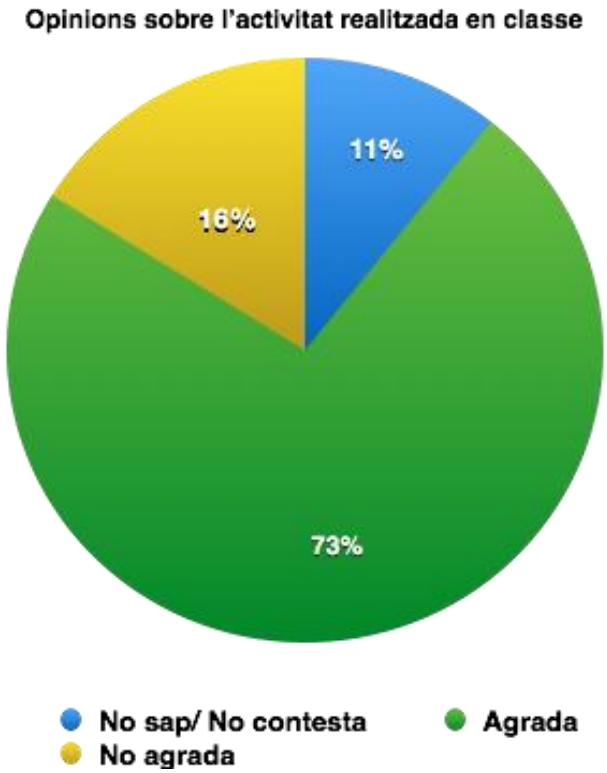

Els resultats són els següents:

- La majoria de l'alumnat respon que els ha agradat, un 73% però també un alt percentatge -16%- opina que no els ha agradat o no hi ha set útil, i un 11% no sap o no contesta. Després d'aquests resultats, hem volgut afinar més i extraure les diferències en funció de si es trobaven en un curs o en altre, és a dir, en funció de si tenien major o menor edat. Per fer l'anàlisi, els grups han set dividits en dos: 2n d'ESO i 4t d'ESO més FP. Els resultats extrets mostren grans diferències entre uns i altres: Un 85% dels/les alumnes de quart afirmen que l'activitat els ha agradat, front un 56% de l'alumnat de segon. D'altra banda, un 14% dels alumnes de quart assegurava que no els havia agradat, front un 29% dels alumnes de segon.

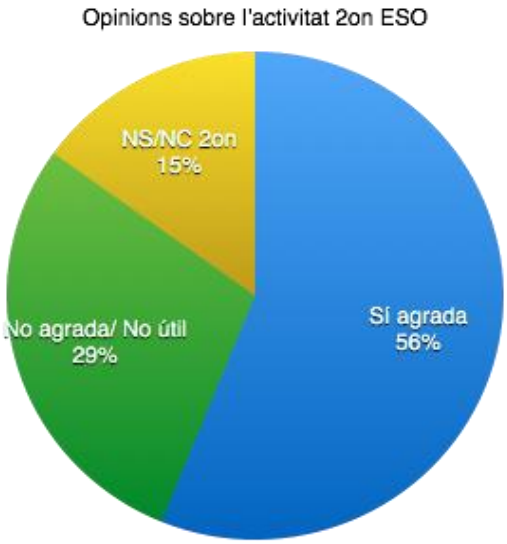

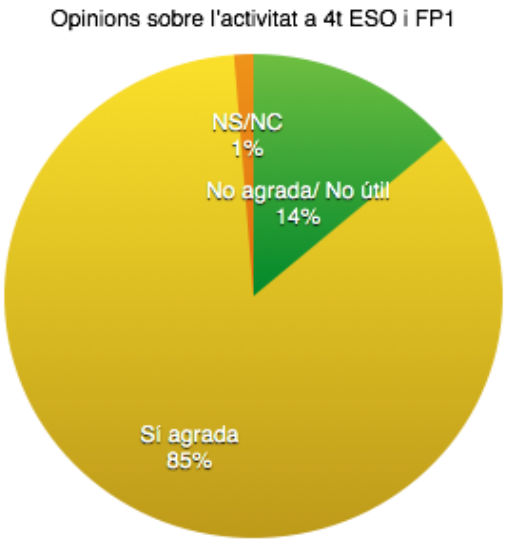

Arribats a aquest punt, cal explicar al lector les raons principals per les quals l'alumnat respon que no li ha agradat l'activitat:

En primer lloc, i de forma humil, dir que la falta d'experiència i la dificultat

d'enfrontar-se a una classe han estat factors que poden haver afectat la dinàmica de la classe o a un contingut poc agradable. Sempre hi ha una primera vegada per a tot i sempre podem millorar i enriquir-nos més.

Continuant, sembla que un alt percentatge de l'alumnat relaciona agradar o no amb funcionalitat, és a dir, molts i moltes afirmaven conèixer ja la problemàtica de les lletres del *reggaeton*, i el que s'estava dient no els semblava res nou ni útil. Dir que això ho sabem perquè en les respostes aquest tipus d'explicació hi ha set recurrent.

En tercer lloc, altres alumnes responien que no els havia agradat perquè, malgrat conèixer el discurs d'aquest gènere, no volien deixar d'escoltar-lo i, sembla que no van separar adequadament el fet d'escoltar *reggaeton* amb la capacitat de denunciar o ser crítics amb les lletres. Aquesta raó és característica de l'adolescència, on els i les joves, es troben en constants dilemes sobre el que "deurien fer" i el que els "agrada fer", i la confrontació amb la realitat no és del tot ben acceptada.

Per últim, molt i moltes dels i les enquestades asseguraven que l'activitat no els agradava perquè els vídeos i les lletres eren dolentes, anaven en contra de la dona i els feien sentir malament. Ve al tall dir que la selecció d'aquests vídeos, imatges i lletres tenia com a intenció ser un exemple representatiu del que habitualment s'escolta i es veu al gènere *reggaeton*, però el que sol ocórrer és que podem no ser conscients del que escoltem i donem poca importància a la connotació negativa de les seues imatges.

10. Conclusions:

«*El lenguaje ejerce un poder oculto,*
como la luna sobre las mareas»
Mae Brown, R.

Per començar amb les reflexions i conclusions sobre el treball realitzat, direm que, ningú no dubta de la influència i avantguarda del gènere *reggaeton* o *dembow* a la societat, la qual el descobreix i el difon fent ús de les xarxes socials, i portals web com *Youtube, Spotify,* etc. promovent el seu creixement i desenvolupament en la nostra cultura i fent d'ell un èxit indiscutible per a la indústria musical.

Com ja sabem, diversos estudis, inclòs el que aquí es presenta, asseguren que la gran majoria d'usuaris de música *reggaeton* està en desacord amb el discurs sexista, masclista i denigrant d'aquest gènere. Però, contràriament al que s'espera, l'ús del *reggaeton* o *dembow* és habitual, diari i potencialment escoltat en diversos llocs i per un ampli ventall de persones, arribant a ser el gènere més escoltat pels adolescents.

Recolzant-nos en els resultats estrets, una de les raons que condueix als joves a consumir aquest gènere és la nul·la o escassa consideració de la lletra de les cançons, menyspreant el seu discurs i la influència en ells i elles com a part de la societat. Però, hi ha raons de sobra per pensar que les cançons amb contingut lingüístic denigrant i connotacions negatives haurien d'estar fora d'ús comú o, almenys, mal vistes i poc utilitzades. Però, com ja hem dit abans, resulta ser un dels estils musicals més escoltats i ballats arreu del món, sobretot, per adolescents amb uns valors, creences i perspectiva crítica encara en desenvolupament.

Per entendre com els individus ens trobem embrollats en aquesta situació contradictòria, prenem nota de l'enfocament soci cognitiu de Van Dijk. Aquest explica com s'estableix la relació llenguatge-poder mitjançant tres dimensions: cognició (com a sistema de comunicació de creences), l'ús del llenguatge (discurs) i la interacció social. D'aquesta manera, el discurs té una influència real en la nostra ment individual i col·lectiva, i sent capaç de provocar, transformar o eliminar idees, creences i valors camuflant-se en lletres exitoses de cançons.

La música és un gran canal de transmissió del discurs per on flueixen coneixements, idees, valors, creences, etc. Des de ben petits i petites cantem per aprendre de memòria les taules de multiplicar, els números, els dies de la setmana, etc. i el mateix ocorre al llarg de la nostra vida.
La música i el seu contingut lingüístic ens fa aprendre, conèixer, canviar o mantenir-nos en el seu discurs, i dependrà del nostre bagatge i coneixement el fet de ser capaços de distingir quin és el discurs vàlid i quin no.

Seguint aquest plantejament, els i les educadors/es hem de continuar revisant i replantejant la nostra posició envers aquest desenvolupament de la moralitat i de l'esperit crític. Reduir l'educació d'un o una alumne/a només a unes poques categories acadèmiques ha estat un error durant anys. La raó principal és perquè l'educació ha de ser considerada un paper de totes i tots. No només s'educa a casa, amb la família, sinó que també s'educa al carrer, a casa dels amics, al veïnat, a les *escoles i campaments d'estiu, de nadal i de pasqua;* a la classe extraescolar de música, de ballet o de ceràmica, i per descomptat, a l'escola i a l'institut.

Plantejar aquesta evidència pot semblar repetitiu i avorrit, però la realitat és que hi ha una gran resistència a què es doni un canvi educacional. I em pregunto:

1. Perquè costa tant aquest canvi?

2. Per què encara hi ha diferències en considerar l'ensenyament com un tot integrat?
3. Per què es continua treballant als instituts amb una concepció estrictament acadèmica oblidant el desenvolupament en valors ètics i morals?

Segons el meu punt de vista, és ben greu tractar de dividir a l'alumne/a entre «ésser escolar» i «ésser personal», quant està més que teoritzat i demostrat que als centres educatius hem de cercar el creixement integral de la persona. Per a tal fi, i entre altres mesures, hem d'eliminar les expectatives acadèmiques que projectem sobre ells i elles i, centrar-nos en la persona tal com és, amb els seus límits i capacitats. Per tant, el nostre paper ha de centrar-se en ser un guia, un company, un recolzament, que pugui oferir a més d'ajuda acadèmica, suport per a desenvolupament personal i moral del nostre alumnat.
En definitiva, qualsevol educador o educadora hauria de prioritzar que el seu alumne/a fos capaç de desenvolupar-se i créixer en l'àmbit personal i social, i procurar minvar importància al fet que no sigui competent acadèmicament. Recordar que, res millor per poder evolucionar com a persona i com a éssers socials que som, que viure feliços traient el millor de cadascú de nosaltres.

Des d'aquest punt de partida, la proposta dissenyada pretén ser un gra d'arena en aquesta platja educativa. Procurant fer que sigui el més aplicable, adaptable i facilitadora possible, per ocupar-se d'aquests temes tant importants i necessaris en l'adolescència. Així, és un treball dirigit a tot l'alumnat de secundària, al personal docent, als pares i mares, tutors i tutores dels alumnes i a qualsevol persona que vulgui saber d'aquest tema... En definitiva, a tota la comunitat educativa, i a la societat.

És cert, que per tal d'analitzar i donar veracitat a les qüestions plantejades, necessitaríem un estudi més específic, amb una mostra més nombrosa i més

variada; per la qual cosa, entenem les limitacions que hem tingut en aquest treball i som conscients de que hi ha molt per estudiar sobre aquest tema.

Però, a la fi, és innegable que la música és un acte cultural i de relació comunicativa, composat per un discurs que influeix clarament en la societat en la qual es desenvolupa.

11. Bibliografia i més referències.

Acosta Betances, S. i Reyes, M. I. (2011). *Influencia del género reggaeton en la conducta sexual de los adolescentes*. (Memoria de seminario inédita). Universidad Autónoma de Santo Domingo.

Begué, M. F. (2013). "La metáfora viva de Paul Ricoeur comentada". *Teoliterária,* vol. 3. Núm. 5, p. 49-86.

Penagos Rojas, Y. (2012). *Lenguajes de poder. La música reggaetón y su influencia en el estilo de vida de los estudiantes*. Colombia: Plumilla Educativa.

Boman, T. (2012). *Among superior pleasrs and heartbreaking seductresses, Human Rights Studies, MRSK39.* Lunds Universitet.

Calameo. *El reggaeton una forma de violencia simbólica que legititma antivalores* de https://es.calameo.com/read/000619825e6c633cc4673, (vist: 18-12-2017).

Calsamiglia, H. y Tusón, A. (2008). *Aportaciones del análisis del discurso a la educación lingüística.* Textos de didáctica de la lengua y la literatura. UAB: Barcelona.

Clemente, J. E. (1997). *Geografía de la metáfora.* Buenos Aires: Metáfora.

Criado, H. E. o Jiggy Drama, Zambo, Dj Buxxi (2010). *Contra la pared.*

Goldman, D. E. *Walk like a woman, talk like a man: Ivy Queen's troubling of gender.* Illinois: Macmillan Publishers, University of Illinois.

Ibáñez, L. i cols. (2014). *Utiliza la razón, que la música no degrade tu condición.* [Campaña contra el Reggaeton]. Recuperado de: https://www.facebook.com/UsaLaRazon/

Lavielle-Pullés, L. (2014). "Del Horror a la seducción. Consumo de reguetón en la conformación de identidades musicales juveniles". *Revista LiminaR. Estudios Sociales y Humanísticos,* vol. XII. Núm. 2, p. 112-128.

Lorenzo González, J. (1988). *Persuasión subliminal y sus técnicas*. Madrid: Biblioteca Nueva

Martínez Noriega, D.A. (2014) Música, imagen y sexualidad: el reggaetón y las asimetrías de género. *El Cotidiano,* p. 63 - 67.

Martino, S.C., Collins, R.L., Elliott, M., Strachman, A., Kanouse, D.E., & Berry, S.H. (2006). "Exposure to degrading versus non-degrading music lyrics and sexual behavior among youth". *Pediatrics,* 118(2), p. E430-E441.

Ocaña, A y Guerra, A. (2018). *Single Lo Malo* [Descarga Digital, Sencillo CD]. Universal Music Group: California.

Organización Mundial de las Naciones Unidas, ONU (1966). *Pacto Internacional de Derechos Civiles y Políticos*.

Organización Mundial de la Salud (1986). *La salud de los jóvenes, un desafío para la sociedad: "salud para todos en el año 2000". Serie de Informes Técnicos: 731.* Ginebra: OMS.

Padua, K "Kid Keo". (2018). *Lollypop.* The Giant [Descarga Digital]. DBTrap Records: España.

Pérez, C., Smith, J., Santiago, V., Ayala, R. (2004). *Gasolina.* Barrio Fino [CD, Descarga Digital]. El Cartel Records: Puerto Rico.

Promotion The Nerdside Singles [CD, mp3]. El ritmo records: Colombia.

Ramírez Noreña, V. C. (2012). "El concepto de mujer en el reggaeton: Análisis lingüístico". *Lingüística y literatura.* Núm. 62, p. 227-243.

Ricoeur, P. (1980). *La metáfora viva*. Madrid: Trotta.

Sacks, O. (2009). *Musicolofilia.* Barcelona: Anagrama.

Santos, N., Maluma, Rohena, B.A., Hernández, J. (2016). *Cuatro babys*. Trap Capos: Season 1 [mp3, Descarga Digital]. Miami, EU.: Sony Music Latin.

Sen, C. El preocupante triunfo de las letras machistas de reggaeton, *La Vanguardia web,* http://lavanguardia.com/vida/20161219/412718712084/letras-reggaeton-machismo-violencia-mujer.html, 19-12-2016 (vist: 18-12- 2017).

Van Dijk, T. (1998). *Ideología: una aproximación disciplinaria.* Barcelona: Gedisa.

Van Dijk, T. (1999). El análisis crítico del discurso. Barcelona: *Antrophos,* 186, p. 23-36.

Wood, A. E. (2009). *El reggaetón: análisis de la música de los reguetoneros puertorriqueños.* (Tesis de Lenguas clásicas y modernas). Georgia State University.

ANNEX I

QÜESTIONARI SOBRE L'ESTUDI DEL GÈNERE REGGAETON A L'I.E.S. SA COLOMINA D'EIVISSA.

1. Escoltes música *reguetón?* De forma habitual, esporàdica, etc.

2. En quins llocs sols escoltar-la?

3. Penses que les lletres són ofensives, denigrants, discriminatòries cap a la dona? en què ho has notat?

4. I dels videoclips? creus que s'utilitza el cos de la dona per a tenir més èxit? per què siga més visitat? en què ho notes?

5. Pel que fa a l'activitat de *reguetón*, et va agradar? Què vas aprendre? què milloraries?

6. Creus que les lletres, el ritme i el ball de *reguetón* pot influir en la vostra vida? en quins aspectes?

ANNEX II

DICCIONARI I TRADUCCIÓ DE L'ARGOT O COLOQUIALISMES MÉS UTILITZATS EN LES CANÇONS DE REGGAETON

«*Janguear»,* de l'anglès «to hang out» que significa passejar, sortir al carrer, donar una volta, etc.

«*Bellaco/a»,* persona o sensació que es relaciona amb el desig de tenir relacions sexuals.

«*Dembow*» o reggaeton, ball que es caracteritza per un moviment sensual.

«*Gata»,* dona sensual o sexy en ballar.

«*Perrear»,* estil de ball sensual que caracteritza al reggaeton.

«*Rankiao»,* ser una persona respectada o famosa en el gènere del reggaeton.

«*Roncar»,* moviment que permet a lluir-se davant d'algú per tractar de provocar-lo.

«*Cabezear»,* realitzar sexe oral.

«*Chocha»,* òrgan reproductor femení.

«*Clavar»,* tenir relacions sexuals.

«*Encojonarse»*, estar de molt mal humor, molt enfadat.

«*El perro*», tenir la sida.

«Gasolina», beguda alcohòlica.

“Grillete”, se li anomena al compromís amb alguna persona -amorós- o també quan s'han de rendir comptes amb algú.

“Mai”, nom utilitzat per referir-se carinyosament a una amiga, parella, etc. també és molt comú l'ús de: *“mamita o mami”.*

“Melones/limones”, forma d'anomenar pits grans i petits, respectivament.

“Pasto”, marihuana.

“*Presear”*, estar de vora algú per pressionar-li o insinuar-se.

“Suelto/a como gabete”, estar disposat a qualsevol cosa, sexualment, parlant.

“*Yankeo”,* ball en què dues persones estan juntes pegant els seus cossos.

ANNEX III

Videoclips reggaeton o *dembow:*

- Luis Fonsi & Daddy Yankee, “Despacito”:
https://www.youtube.com/watch?v=kJQP7kiw5Fk

- Pitbull & Don Miguelo, “Como yo le doy”:
https://www.youtube.com/watch?v=zCB8Z_fO2Yo

- Maluma, “Cuatro Babys”:
https://www.youtube.com/watch?v=OXq-JP8w5H4

- Jiggy Drama, “Contra la pared”:
https://www.youtube.com/watch?v=CwZOek0qhUA

- Plan B, “Mi Vecinita”:
https://www.youtube.com/watch?v=SB8-YY2DyHI

- Maluma, “Felices los cuatro”:
https://www.youtube.com/watch?v=t_jHrUE5IOk

- Plan B, “Fanatica sensual”:
https://www.youtube.com/watch?v=QvypZSdjO8M

- Osmani García, “El Taxi”:
https://www.youtube.com/watch?v=qRp3-D3SMwI&pbjreload=10

- Mr Fox, “Por el suyo”:

https://www.youtube.com/watch?v=OauyFtUUzCM

- Daddy Yankee, “Rompe”:
https://www.youtube.com/watch?v=AX9WpXYSlW8

- Romeo Santos, Daddy Yankee & Nicky Jam, “Bella y senusal”:
https://www.youtube.com/watch?v=RSRzIrOqaN4

ANNEX IV

UNITAT DIDÀCTICA: ***"L'anàlisi de les lletres i el contingut masclista del gènere reggaeton"***

Sessió ***"Utilitza la razón, que la música no degrade tu condición"*** El enllaç de presentació de l'activitat de classe és el següent: http://prezi.com/enr37xjxmlco/?utm_campaign=share&utm_medium=copy
Objectius generals: 1. Fomentar la conscienciació envers la igualtat de gènere i la no discriminació per qualsevol condició sexual. 2. Promoure el reconeixement i el valor del discurs textual musical. 3. Estimular la mirada crítica i notificar les imatges, vídeos i lletres amb contingut masclista, sexista, misogin, etc. que vagin en contra dels drets de les persones i de la llibertat sexual. 4. Considerar la importància d'escoltar música de forma quotidiana amb contingut denigrant i violent.
Continguts transversals: • Educació moral i cívica. • Educació per a la salut. • Educació per la igualtat de sexes. • Educació sexual.

Criteris d'Avaluació:

- Participar de forma activa durant la sessió: mostrant atenció per les imatges mostrades, donant opinions, debatent en classe, etc.
- Entendre i ser capaç de pensar críticament sobre el plantejament que es desenvolupa.
- Mostrar comprensió per les imatges denigrants cap a l'home i la dona.
- Tenir una actitud correcta a classe.
- Expressar de forma correcta i amb esperit crític.

Sessió d'aprenentatge/tutoria:

Activitat 1: Es tracta d'escoltar una cançó de reguetón, concretament del cantant Pitbull, amb els ulls tancats o sense vídeo i tot seguit, escriure en mig full com s'imaginen que és el videoclip… qui apareix? on es desenvolupa? quanta gent hi ha? quin és el context? com van vestits els protagonistes? Quants homes i dones pensen que hi apareixen? etc.

Vídeo a treballar: https://www.youtube.com/watch?v=zCB8Z_fO2Yo

Activitat 2: Continuant amb l'activitat 1, es tracta ara d'analitzar i posar en comú les opinions sobre el que hem escrit sobre el videoclip. Per tal de guiar la classe, vam proposar una petita guia: En què fixar-se? Heu notat alguns trets com a estereotips de gènere? Guiar l'actuació utilitzant aquestes qüestions:

Què veiem en Elles?:

- Cosificació i despersonalització de la dona.
- Línies perfectes i recerca del cos perfecte.
- Totes les dones són atractives.
- Se situen en segon pla en la imatge i sotmeses a la figura masculina.
- Sempre són atractives.
- Més nombroses i els rodegen.
- Joies, regals, ostentositat. Guanyar a la parella pel seu nivell adquisitiu.
- Habitualment van en biquini i semi nues.
- La càmera i el plànol es dirigeix cap al seu cos: aparell sexual, cul, pits, llavis…

Què veiem en Ells?:

- "Macho dominante, macho alfa".
- No necessàriament ha de ser atractiu, quasi ningun home ho és -als videoclips-.
- El plànol de la imatge es dirigeix a ell, gairebé exclusivament.
- Posició de l'home: com ressagat, en espera… en el ball posició vacil·lant, de prepotència, etc.

- Habitualment van més vestits que les dones, calçons llargs i samarreta.
Activitat 3: Per concloure aquesta part, es visualitzarà el videoclip i, tenint en compte la guia de qüestions i d'anàlisi del vídeo es compararan les idees escrites amb el que veiem.
Activitat 4: Es mostren i analitzen les imatges de la campanya Colombiana: "¿Sientes lo que escuchas? (Annex V) Que la música no degrade tu condición". Es tracta d'analitzar el poder de la influència en l'àmbit subliminar i inconscient del sexisme i el masclisme
Activitats d'atenció a la diversitat: Front un cas d'atenció a la diversitat, tractarem d'adaptar les activitats per tal que, tanmateix que la resta de la classe la pugui dur a terme. Ficant com a exemple una nena amb dificultats de l'aprenentatge, amb dislèxia. Procurarem ficar-nos a prop d'ella o involucrar a un alumne per tal que l'ajudi a explicar les imatges (malgrat que de segur les entén), perquè aquestes diuen més que les paraules i són directes i impactants.

ANNEX V

IMATGES UTILITZADES PER A LA SESSIÓ DE LA CAMPANYA COLOMBIANA:

«*UTILIZA LA RAZÓN QUE LA MÚSICA NO DEGRADE TU CONDICIÓN*»

meto
por el suyo

En mi cama yo la meto por el centro, yo la agarro y la someto por el suyo
MR FOX
(Yo le doy por el suyo)
¿Sientes lo que escuchas?
USA LA RAZÓN
QUE LA MÚSICA NO DEGRADE
TU CONDICIÓN

“Ella le gusta el sushi
pero de carne Caliente, y lo siente,
está bien bellaca la demente”

“yo la meto”

“Si sigues en esa actitud
voy a Violarte hey
así que no te pongas alsadita”

“Si sigues en esa actitud voy a Violarte hey así que no te pongas alsadita”

“Me tiene sudando como lunático,
Estoy maniático, es algo crítico”

“Si a última hora cualquier
roto saca leche
Ella me dice
que en la cara se la eche”

USA LA RAZÓN
NO DEGRADE
TU CONDICIÓN
(En La Cama)
DADDY YANKEE
"A ella le gusta que le den duro y se la coman..."

USA LA RAZÓN
NO DEGRADE
TU CONDICIÓN
(Pa' que retozen)
TEGO CALDERÓN
"Pa' que se lo gozen
Pa' que se lo rozen..."